

UČITELJI IMAMA EBU HANIFE

Sumeja LJEVAKOVIĆ-SUBAŠIĆ
Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka
sumeja.ljevakovic@iitb.ba

SAŽETAK: Kufa, mjesto gdje je Ebu Hanife rođen i gdje je stekao najveći dio svoga obrazovanja, bila je svojevremeno jedan od najvećih centara razvoja islamskih nauka, pored Meke, Medine i Basre. U vrijeme halife Alija ibn Ebi Taliba Kufa je bila i glavni grad hilafeta. Preko hiljadu ashaba, uključujući i 24 učesnika Bitke na Bedru, naselilo se u Kufu. Njihovo prisustvo je dovelo do pojačanog interesa za učenje, razumijevanje i proučavanje vjere i vjerskih propisa među stanovnicima Kufe. Većina ashaba je prenosila predaje od Vjerovjesnika, a.s., ili je svojim primjerom živjela sunnet Božijeg Poslanika, a.s, te ga na taj način prenosila idućoj generaciji muslimana – tabi'inima. Upravo od ove generacije koja je slušala hadis i svjedočila načinu prakticiranja obreda i sunneta direktno od ashaba Božijeg Poslanika, a.s., učio je imam Ebu Hanife. Historijski izvori navode da u Kufi nije bilo nijednog muhaddisa, a da od njega Ebu Hanife nije zabilježio hadis. Zbog ove činjenice i činjenice da je imam Ebu Hanife svoje znanje, pored Kufe, stjecao i u Meki, Medini i Basri gdje je prisustvovao predavanjima najeminentnijih učenjaka tih prostora, određeni autori navode da broj Ebu Hanifinih učitelja dostiže 4000. Budući da je nemoguće nabrojati sve učitelje imama Ebu Hanife, u ovom radu su spomenuti samo neki od njih koji su bili među poznatijim imamima u fikhu, hadisu, tefsiru i kiraetu u svom vremenu. Rad ponaosob obrađuje sljedeće učitelje: Hammad bin Ebi Sulejman, Amir eš-Ša'bi, 'Atta' ibn Ebi Rebbah, Katade ibn Di'ameh el-Basri, Amr ibn Dinar, Ibn Šihab ez-Zuhri, Sulejman bin Mihran – El-A'meš, Ebu Dža'fer Muhamed bin Ali bin el-Husejn, 'Ikrima Ebu Abdullah, Seleme bin Kuhejl bin Husajn el-Hadramij, El-Hakem bin 'Utejbe, Nafi' Ebu Abdullah el-Medeni, Ebu ez-Zubejr el-Meki Muhamed bin Muslim, Hišam ibn 'Urva ibn ez-Zubejr i Abdurahman bin Hurmuz el-E'radž.

Gljučne riječi: Ebu Hanife, hanefijski mezheb, fikh, hadis, ashabi, Hammad bin Ebi Sulejman, Amir eš-Ša'bi, 'Atta' bin Ebi Rebbah

Uvod

Silsila (termin kojim se u islamskim naukama referira na lanac prenosilaca hadisa) jedno je od glavnih obilježja koncepta prijenosa znanja u klasičnom periodu islama. 'Lanac prenosilaca' (*silsilat* er-ruvat) ili, drugim riječima, 'lanac autentičnosti' služio je da se utvrdi autentičnost i valjanost predaje koja se veže za poslanika Muhameda, a.s. Iz ove hadiske metodologije utvrđivanja autentičnosti *metna* (teksta hadisa) izveden je metod *silsile*

učenjaka, koji je služio da se utvrdi autentičnost znanja od učitelja određenog učenjaka sve do Poslanika, a.s. Time su učenjaci dokazivali vjerodostojnost i valjanost znanja koje su posjedovali.

Po uzoru na tu praksu, jednu takvu *silsilu* učenjaka napisao je naš poznati učenjak Hasan Kafija Pruščak. Knjiga *Nizām ul-ʿulamā' ilā ḥatami al-anbiyā'* ili *Niz učenjaka do posljednjeg Božijeg Poslanika, a.s.* je djelo u kojem Hasan Kafija Pruščak navodi lanac ili *silsilu* od 28 učitelja,

koji ilustrira kako znanje Hasana Kafije Pruščaka seže do Božijeg poslanika Muhameda, a.s. Budući da je, po njemu, ovaj lanac učenjaka put kojim je znanje o islamu od poslanika Muhameda a.s. preko Ebu Hanife stiglo do naših prostora, njegova knjiga će nam poslužiti kao početna tačka od koje ćemo započeti naše izlaganje o učiteljima imama Ebu Hanife i *silsile* kojom su saznanja o islamu od poslanika Muhameda, a.s., dospjela do imama Ebu Hanife.

Učitelji imama Ebu Hanife prema silsili Hasana Kafije Pruščaka

Silsila Hasana Kafije Pruščaka započinje biografijom poslanika Muhameda, a.s., koju prate biografije četverice pravednih halifa: Ebu Bekra, Omera, Osmana i Alije ibn Ebi Taliba, r.a. Uz pravedne halife, u istom rangu, Pruščak (1935) navodi ashaba *Abdullaha ibn Mes'uda* koji je odigrao ključnu ulogu u lancu učitelja koji povezuje Ebu Hanifu sa poslanikom Muhamedom, a.s.

Poznato je da je još u vrijeme Poslanika, a.s., bilo ashaba koji su imali dobro razumijevanje islama, njegovog duha i njegovih osnovnih intencija u čije znanje je Poslanik, a.s., imao dovoljno povjerenja te ih je slao u druge muslimanske gradove da vjernike podučavaju vjeri i sude u njihovim međusobnim sporovima. Često su se kasnije generacije muslimana pozivale na predaje koje sadrže stavove ovih ashaba u iznalaženju odgovora na različita vjerska pitanja. Među tim ashabima, pored četverice halifa, ubrajamo i 'Abdullaha ibn Mes'uda, Ubej ibn Ka'ba, Mu'aza ibn Džebela, Ebu Ed-Derda'a, Zejda ibn Sabita, Aišu, r.a. i druge.

Štaviše, u vrijeme Omera, r.a., teritorija hilatefa značajno je proširena te su brojni ashabi napuštali Medinu i naseljavali druge dijelove hilafeta gdje je stanovništvo prihvatilo islam kako bi narod poučavali osnovama Kur'ana i sunneta. Pored toga, Omer, r.a., po uzoru na praksu Vjerovjesnika, a.s., vodio je računa da u veće centre delegira učene ashabe koji će podučavati Kur'anu i sunnetu i koji će rješavati pravne nedoumice koje bi se javljale među muslimanima. Među najeminentnijim ashabima koje je imenovao Omer, r.a., bio je Abdullah ibn Mes'ud kojeg je halifa Omer poslao u Kufu u svojstvu muftije i upravitelja finansija. (Pruščak, 1935)

Abdullah ibn Mes'ud bio je šesta osoba koja je primila islam. Usto, provodio je toliko vremena uz Poslanika, a.s., da je Ebu Musa el-Es'ari kazao da su on i njegov brat: "gledajući kako

često Abdullah b. Mes'ud i njegova majka ulaze (kod Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem) mislili da je on član Vjerovjesnikove, sallallahu alejhi ve sellem, porodice". (El-Buhari, tom 3, 2009:66) Provodeći vrijeme uz Allahovog Poslanika, s.a.v.s., Abdullah b. Mes'ud imao je priliku čuti brojne hadise i učiti direktno od Poslanika, a.s. Znanje koje je sticao prenosio je drugima a predaje koje je prenosio nalaze se u šest zbirki hadisa (el-kutub es-site). U ovim zbirkama zabilježeno je blizu 800 predaja koje Abdullah b. Mes'ud prenosi od Poslanika, a.s., ali i onih koje se prenose od Abdullaha b. Mes'uda kao što je predaja zabilježena u Buharijevoj zbirci hadisa da je Abdur-Rahman b. Jezid, koji je činio hadž sa Ibni Mes'udom, r.a., kazao kako ga je vidio da je "bacio na Velikom džemretu (Džemretul-Akabi) sedam piljaka, učinivši Kabu sa svoje lijeve, a Minu sa svoje desne strane, a potom rekao: 'Ovo je mjesto onoga, kome je objavljeno poglavlje El-Bekare.'" (El-Buhari, tom 1, 2008:1181)

Budući da je službovao u Kufi, gdje je prema određenim autorima i umro, Abdullah b. Mes'ud je ostavio veliki utjecaj na učenjake Kufe, na njihovo poznavanje i poimanje islamskih nauka na čijim temeljima će izniknuti imam Ebu Hanife.

Potom, navodi Pruščak, u lancu učenjaka koji su učili od Abdullaha ibn Mes'uda nalazi se kadija *Šurejh ibn el-Haris ibn Kajs el-Kindi*. On spada u generaciju tabi'ina. Iako je živio i prihvatio islam u vrijeme Vjerovjesnika, a.s., kadija Šurejh nije imao priliku susresti se sa njim. (Ibn el-Esir, 2012) O islamu je učio od Mu'aza ibn Džebela u Jemenu gdje je rođen (El-'Askalani, 2008), a gdje je Mu'az ibn Džebel bio imenovan namjesnikom po odluci poslanika Muhameda, a.s. Ibn Hadžer el-'Askalani (2008) navodi da je halifa Omer, r.a., u svoje vrijeme imenovao Šurejha kadijom u Kufi te da je nakon njega isto učinio i Osman, a potom i Alija, r.a. Za njega se kaže da je u sporovima među ljudima sudio 60 godina (53 godine u Kufi i 7 godina u Basri), a

da je ukupno živio 120 godina. Bio je poznat po pravednosti i dobrom rasuđivanju. Kadija Šurejh je prenio hadise od najeminentnijih ashaba poput Omera, Alije ibn Ebi Taliba, Abdullaha ibn Mes'uda, r.a., i drugih poznatih ashaba. Od njega su hadis prenosili Ebu Vail, Kajs bin Ebi Hazim, Amir eš-Ša'bi, Mudžahid, Ibn Sirin i brojni drugi prenosiooci hadisa. (El-'Askalani, 2008)

U istom redu učenjaka Pruščak spominje velikog kufanskog učenjaka i pravnika *Alkamu b. Kajs en-Neba'ija*. Ez-Zehebi (1982) 'Alkamu naziva velikim mudžtehidom, hafizom i imamom. Hasan Kafija Pruščak navodi da je 'Alkame, poput Šurejha, rođen u vrijeme dok je Poslanik, a.s., bio živ, ali da se nije susreo s njim. On navodi da je 'Alkame naučio Kur'an i fikh od Abdullaha ibn Mes'uda, dok je hadis slušao od Omera, Ebu ed-Derda'a, r.a., te brojnih drugih imama iz reda ashaba. Ez-Zehebi (1982) navodi da je prenosio hadis i od Osmana, Alije, Selmana, Halida ibn el-Velida, Huzejfe, Habbaba, Aiše, Sa'da, Ammara, Ebu Mes'uda el-Bedrija, Ebu Musaa, Mu'akila bin Sinana, Seleme bin Jezid el-Džufija, Šurejha bin 'Artata, Kajs bin Mervana, r.a., i brojnih drugih ashaba. Prema El-Bagdadiju (2001), 'Alkame je bio dobar poznavalac hadisa i fikha jer je u društvu Alije ibn Ebi Taliba proputovao brojne zemlje. Neki autori navode da su se brojni ashabi obraćali 'Alkami za određena vjerska pitanja, iako je spadao u generaciju tabi'ina. Od njega su fikh učili brojni učenici, a među njima su najpoznatiji Ibrahim en-Neha'i i Amir eš-Ša'bi. Nakon Ibn Mes'uda i Alija ibn Ebi Taliba, 'Alkama je preuzeo ulogu imama i muftije Kufe. Od njega su hadis prenosili Ebu Vail, Eš-Ša'bi, Ibrahim en-Neha'i, Ubejda bin Nudajla, Muhammed Ibin Sirin, Ebu ed-Duha Muslim, Suhejl, Abdurrahman bin Jezid, Ammara bin 'Umejir, Jezid bin Mu'avija i brojni drugi prenosiooci hadisa. (Ez-Zehebi, 1982) Njegovo dobro poznavanje vjere i vjerskih propisa posvjedočio je i Abdullah bin Mes'ud koji je kazao

da nema ništa što je pročitao ili znao, a da to nije pročitao i znao i 'Alkama b. Kajs. (Ez-Zehebi, 1982)

Uz 'Alkamu, Pruščak dodaje da je od Abdullaha ibn Mes'uda učio i *El-Esved b. Jezid en-Neha'i*, amidžić 'Alkame b. Kajs. On je Kur'an naučio pred Abdullahom b. Mes'udom, ali je hadis prenosio i od Ebu Bekra, Omera, Osmana, Alije i Aiše, r.a. Ibn Hadžer al-'Asqalani (1412. h.g.) i Ibn Hibban (1973) navode da je El-Esved bio poznat kao dobar i pouzdan islamski pravnik (fekih). Od njega su učili i hadis prenosili Amir eš-Ša'bi i Ibrahim en-Neha'i. Ibn Hibban (1973) prenosi da je El-Esved obavio blizu osamdeset puta hadž i umru te da je svakih šest dana završavao hatmu, dok je u danima ramazana hatmu Kur'ana završavao svaki drugi dan. Imam Buharija (s. a.), također, prenosi da je El-Esved mnogo postio, mnogo klanjao i da je često obavljao hadž. Iako je El-Esved prvenstveno poznat kao fekih, njegove predaje se nalaze u šest priznatih zbirki hadisa u kojima je zabilježeno preko 300 predaja koje on prenosi.

Osim njih, pred Abdullahom b. Mes'udom je, kaže Pruščak (1935), učio i *Mesruk b. el-Edžda' el-Hemedani* (poznati tabi'in, pravnik i muhadis) koji, također, spada u drugove Abdullaha b. Mes'uda, a hadis je slušao od Ebu Bekra, Osmana i Omera, r.a. Ibn Hadžer el-'Asqalani (2008) navodi da se Mesruk, pored Ebu Bekra i Osmana, r.a., susreo i sa Aišom, Alijom, Mu'azom, r.a., i brojnim drugim ashabima. Ibn Hibban (1973) napominje da su od njega, isto kao i u slučaju 'Alkame i El-Esveda, najviše prenosili Amir eš-Ša'bi i Ibrahim en-Neha'i, dok El-'Asqalani (2008) dodaje i Es-Sebi'ija, Ebu ed-Duhaa te Abdurrahmana bin Abdullaha bin Mes'uda. Od Eš-Ša'bija se prenosi da je kazao kako je Mesruk bio bolji od Šurejha u davanju fetvi, ali da je Šurejh bio mudriji od njega u suđenju. Prema kazivanju El-Idžlija,

Mesruk je bio pouzdan prenosilac hadisa koji je naučio fikh i kiraet direktno od Abdullaha ibn Mes'uda. (El-'Asqalani, 2008)

Od 'Alkame i El-Esveda učio je, kako Pruščak (1935) navodi, veliki učenjak *Ibrahim en-Neha'i*. En-Neha'i je imao sreću da je rođen i odgajan u porodičnom okruženju gdje je bilo mnogo učenjaka. Izvori bilježe da je njegova majka bila sestra El-Esveda bin Jezida en-Neha'ija, a da joj je veliki učenjak 'Alkame bio amidža. Od ove dvojice učenjaka, kao i od Mesruka b. el-Edžde'a, Ibrahim en-Neha'i stekao je veliko znanje o islamu. Inače, Ibrahim en-Neha'i je, kako mnogi ocjenjuju, bio najučeniji kufanski učenjak svoga vremena. Pripadao je generaciji tabi'ina. Za njega se kaže da se susreo sa Aišom, r.a., dok je kao dječak išao na hadž s majčinim amidžom 'Alkamom i daidžom El-Esvedom, da je prenosio njene predaje, ali da nije poznato da je hadis slušao izravno od nje. (Pruščak, 1935) Ovaj podatak spominje i imam Buharija u svom djelu *Et-Tarih el-Kebir*. Inače se silsila prenosilaca "El-A'meš – Ibrahim en-Neha'i – 'Alkame bin Kajs – Abdullah bin Mes'ud" smatra jednom od najpouzdanijih silsila hadisa.¹

Osim Aiše, r.a., prema određenim autorima, Ibrahim en-Neha'i se susreo i sa Mugirom, Enesom bin Malikom i brojnim drugim ashabima, ali od njih nije izravno prenosio hadis. (Ibn Hibban, 1973) Hadis je, pak, prenosio od brojnih tabi'ina poput 'Alkame, El-Esveda, Mesruka, Hemmama bin el-Harisa (poznatog kufanskog pravnika), Ubejde es-Selmanija (koji je također bio kufanski pravnik), Ebu Zur'e el-Bedželija, Hajseme bin Abdurrahmana, Rabi'e bin Husejma, Sehma bin el-Mindžaba, kadije Šurejha, Šurejha bin 'Artata, Ebu Muamera Abdullaha bin Sahbare, Ubejde bin Nudajle, 'Umara bin 'Umejre, Ebu 'Ubejde ibn Abdullaha, Ebu Abdurahmana es-Sulemija, Abdurahmana bin Jezida, te brojnih drugih poznatih tabi'ina. (Ez-Zehebi, 1982) Ez-Zehebi (1973) dodaje da su od njega hadis prenosili El-Hakim

bin 'Utejbe, 'Amr bin Murra, 'Ubejde ibn Mu'atib, Sulejman A'meš, Ibrahim bin Muhadžir, Ibn 'Avn, Zubejd el-Jamij, njegovi učenici Hammad bin Ebi Sulejman i El-Mugire bin Mukassim ed-Dabij i velik broj drugih prenosilaca hadisa. Ibrahim en-Neha'i je svojevremeno bio muftija Kufe zajedno sa poznatim imamom Amirom eš-Ša'bijem. O njemu je Ahmed bin Hanbel rekao da je bio vrlo inteligentan učenjak koji je znao Kur'an napamet i dobro poznao sunnet. (Ez-Zehebi, 1982) Inače, on se smatra i pioninom fikhske misli u Iraku i osobom koja je zaslužna za razvoj rane iračke škole na čijim temeljima će se razviti hanefijski mezheb. Nakon njegove smrti imam Eš-Ša'bi je kazao da nije ostao niko, a da ima više znanja od njega, odnosno da bolje poznaje fikh. Na pitanje Šu'ajba bin el-Hababa da li to uključuje Hasana el-Basrija i Ibn Sirina, on je kazao da to uključuje i sve učenjake Kufe, Basre i Hidžaza (po drugoj predaji je rekao učenjake Šama). (Ez-Zehebi, 1982)

Hammad bin Ebi Sulejman

Upravo od Ibrahima en-Neh'ija učio je *Hammad bin Ebi Sulejman*, učitelj imama Ebu Hanife. Puno ime Hammada bin Ebi Sulejmana je Ebu Ismail bin Muslim el-Kufi, dok ga Buharija (s. a.) navodi pod imenom Hammad bin Muslim. Porijeklom je iz Isfahana. Otac ga je kao dječaka poslao Ibrahimu en-Neha'iju da od njega uči hadis i fikh. Prema imamu Ez-Zehbiju, Hammad bin Ebi Sulejman je bio najbolji, najmudriji i najbolji poznavalac fikha među učenicima Ibrahima en-Neha'ija. (Ez-Zehebi, 1982) Pored En-Neha'ija, dobar dio svoga znanja iz oblasti fikha i hadisa Hammad ibn Ebi Sulejman stekao je učeći od imama Amira eš-Ša'bija.

Inače je Hammad b. Ebi Sulejman pripadao posljednjem krugu tabi'inske generacije, jer Ibn Hibban spominje da je hadis slušao od Enesa b. Malika. (Ibn Hibban, 1973) Pored Enesa b. Malika, hadis je slušao i prenosio od Hasana el-Basrija, Sa'id bin el-Džubejra, Ebu Vaila, Zejd bin

¹ Vidi naprimjer: El-Buhari, *Sahibu-l-Buhari: Buharijeva zbirka hadisa*, tom 3, hadis br. 4721, str. 694.

Vehba, Sa'id bin el-Musejeba, 'Ikrima, Abdurrahmana bin Sa'da, Abdullaha bin Burajde i drugih poznatih prenosilaca hadisa. (El-'Askalani, 1993)

Imao je brojne učenike koji su slušali i prenosili predaje od njege, poput njegovog sina Ismaila bin Hammada, Hakima bin 'Utejbe, El-'Ameša, Zejda bin ebi Unejse, Mugire, Muhameda el-Džu'afija, Mus'ara bin Kidame, Sufjana es-Sevrija, Šu'be bin Hadžadža, Hammada bin Seleme i brojnih drugih prenosilaca hadisa. Među njegovim najpoznatijim učenicima bio je imam Ebu Hanife. (Ez-Zehebi, 1982)

Hammad bin Ebi Sulejman je počeo davati fetve još u vrijeme života svoga učitelja i velikog učenjaka Ibrahima en-Neha'ija. U prilog tome govori opaska Mugire bin Mukasima koji je Ibrahima en-Neha'ija upozorio da Hammad izdaje fetve, na šta mu je En-Neha'i odgovorio: "A šta ga sprečava da daje fetve kada me je upitao deset puta više nego li ti". (Ez-Zehebi, 1982:234) U sličnoj predaji koju je zabilježio Ibn Hadžer el-Askalani (1993:16) Ibrahim en-Neha'i je Mugiri odgovorio: "A šta ga sprečava da daje fetve kada me je on sam pitao deset puta više nego li svi zajedno." Buharija (s. a., tom 3:19) prenosi da je Šu'ajb bin el-Habab kazao kako je čuo Ibrahima en-Neha'ija da je kazao: "Ovaj – misleći na Hammada – mi je postavio pitanja isto koliko i svi ostali ljudi zajedno." Također, Ibn Sa'd (2001:452) navodi kako je Ebu Bekr bin 'Ajjaš prenio da je Mugire upitao Ibrahima en-Neha'ija: "Koga ćemo pitati za odgovore kada tebe ne bude, pa je odgovorio: Hammada bin Ebi Sulejmana." Od Ibn 'Ujejne se prenosi da je Muamer govorio: "Nisam vidio nikog da je bolje poznavao fikha od Ez-Zuhrija, Hammada i Katade". (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:232) Sličnog mišljenja je bio i Ebu Is-hak eš-Šejbani od kojeg se prenosi da je rekao: "Hammad bin Ebi Sulejman je bolji poznavalac fikha od Eš-Ša'bija. Nisam vidio nikoga da bolje poznaje fikha od Hammada." (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:234)

Iako je počeo davati fetve još za vrijeme života Ibrahima en-Neha'ija, Hammad je postao muftija Kufe i prvi učitelj u kufanskoj džamiji tek nakon smrti njegovog učitelja Ibrahima en-Neha'ija. U svoje vrijeme Hammad bin Ebi Sulejman je bio najveći učenjak fikha u Kufi. Dvadeset i četiri godine svoga života proveo je podučavajući druge islamskim naukama.

Iako određeni autori smatraju da je pred kraj života patio od epilepsije te da nije bio precizan u prenošenju hadisa, drugi autori, poput El-'Idžlija (1985), ocjenjuju Hammada pouzdanim prenosioцем hadisa.

Od njega je islamske nauke, a naročito fikha, učio imam Ebu Hanife. (El-Kureši, 1995) Prema nekim predajama, imam Ebu Hanife je od Hammada učio i bio uz svog učitelja 10 godina, dok drugi navode da je od njega učio 15 godina. Određeni autori, pak, navode da je uz njega proveo 18 godina. El-'Idžli (1985:132) bilježi da je Ebu Hanife kazao: "Otišao sam u Basru uvjeren da me tamošnji stanovnici ne mogu pitati ništa na što neću znati odgovor, pa su me pitali pitanja na koja nisam imao odgovor. Tada sam odlučio da od Hammada neću prestati učiti i biti uz njega sve dok ne umre, pa sam uz njega proveo 18 godina."

Jedna od najstarijih ikada napisanih knjiga hadisa je knjiga Muhameda eš-Šejbanija "Kitabul-asar" koju neki pripisuju imamu Ebu Hanifi. Ova knjiga sadrži, prema određenim izvorima, blizu 2000 hadisa koje je Ebu Hanife prenio od svoga učitelja Hammada, što govori u prilog činjenici da je imam Ebu Hanife, pored fikha, uz Hammada stekao veliko znanje i iz hadisa. Uloga Hammada je, tako, bila ključna u prenošenju islamskog naslijeđa koje je njegovano u generaciji ashaba i tabi'ina do imama Ebu Hanife. Iz ovog razloga Ibrahim an-Naha'i i njegov učenik Hammad bin Ebi Sulejman se spominju kao dvije značajne ličnosti koje su utrle put za nastanak najraširenije pravne škole koja će biti nazvana po imamu Ebu Hanifi.

Iako se *silsila* Hasana Kafije Pruščaka nastavlja do njegovih učitelja, zaustavit ćemo se kod Ebu Hanife. Ovdje treba spomenuti da ovu istu *silsisu* učenjaka spominje i imam Ez-Zehebi u svome djelu *Sijeru a'lami an-nubela*. On navodi da je Ibn 'Adi kazao kako su najbolji pravници Kufe bili Alija bin Ebi Talib i Abdullah bin Mes'ud, da je njihov najbolji učenik bio 'Alkame, a da je njegov najbolji učenik bio Ibrahim en-Neha'i, a najbolji učenik Ibrahima en-Neha'ija bio je Hammad, dok je Hammadov najbolji učenik bio imam Ebu Hanife. (Ez-Zehebi, 1982)

Ostali učitelji imama Ebu Hanife

Osim Hammada bin Ebi Sulejmana, Ebu Hanife je fikha, hadis, tefsir i kiraet učio i od brojnih drugih učitelja. Kufa, mjesto gdje je Ebu Hanife stekao najveći dio svoga obrazovanja, kako je već poznato, bila je u to vrijeme jedan od najvećih centara razvoja islamskih nauka, pored Meke, Medine i Basre. Ibn Sa'd u svom djelu *Kitab at-Tabakat* navodi da je u vrijeme halife Alija bin Ebi Taliba Kufa bila glavni grad hilafeta te da se preko hiljadu ashaba, uključujući i 24 učesnika Bitke na Bedru, naselilo u Kufu. Njihovo prisustvo je dovelo do veće zainteresovanosti za učenje, razumijevanje i proučavanje vjere i vjerskih propisa među stanovnicima Kufe. Većina ashaba je prenosila predaje od Vjerovjesnika, a.s., ili je svojim primjerom živjela sunnet Božijeg Poslanika, a.s., i prenosila ga idućoj generaciji muslimana – tabi'inima. Upravo od ove generacije koja je slušala hadis i svjedočila načinu prakticiranja obreda i sunneta direktno od ashaba Božijeg Poslanika, a.s., učio je imam Ebu Hanife. Neki autori, u tom smislu, spominju da u Kufi nije bilo nijednog muhaddisa a da od njega Ebu Hanife nije zabilježio hadis.

Pored Kufe, Ebu Hanife je često odlazio po znanje u Meku i Medinu, a zabilježeno je i da je hadis čuo od istaknutih imama u Basri. Budući da je Ebu Hanife slušao hadis kod

brojnih učitelja, određeni izvori navode da broj Ebu Hanifinih učitelja dostiže cifru od 4000 učitelja, a da je, kako neki autori navode, prenio hadis od 300 svojih učitelja. Od njih 300, 74 njegova učitelja su prenosili hadise koji se nalaze u šest zbirki hadisa. Budući da je nemoguće nabrojati sve učitelje imama Ebu Hanife, ovdje ćemo spomenuti samo neke od njegovih učitelja koji su bili među poznatijim imamima u fikhu, hadisu, tefsiru i kiraetu u svom vremenu, a od kojih je imam Ebu Hanife najviše učio.

Amir eš-Ša'bi

Najstariji učitelj imama Ebu Hanife bio je imam Amir ibn Šerahil ibn Abdullah el-Hemedani eš-Ša'bi. Imam eš-Ša'bi bio je i učitelj Hammada bin Ebi Sulejmana. Spadao je u generaciju tabi'ina. El-Hatib (1988) navodi da je Eš-Ša'bi rođen u vrijeme hilafeta Omera, r.a., te da je obišao brojne krajeve muslimanskog svijeta gdje je imao priliku susresti se sa određenim brojem ashaba od kojih je prenosio i hadis. Ez-Zehebi (1982) navodi i da je Eš-Ša'bi imao priliku susresti se i klanjati za Alijom, r.a. Štaviše, Ibn Hibban (1973) navodi da je Eš-Ša'bi prenio hadise od 150 ashaba, dok u Buharijevoj knjizi *Et-Tarih el-Kebir* stoji da je Eš-Ša'bi jedne prilike kazao da se susreo sa 500 ashaba.

U izvorima se navodi da je Eš-Ša'bi slušao i prenosio hadis od Alije ibn Ebi Taliba, Abdullaha ibn Abbasa, Aiše, Semre bin Džunduba, Nu'mana bin Bešira, Fatime bin el-Kays, Sa'da ibn Ebi Wakkasa, Sa'ida bin Zejda, Zejda bin Sabita, Ebu Hurejre, Ebu Musa el-Aš'arija, Mugire bin Šu'be, Ebu Sa'ida el-Hudrija, Adi bin Hatima, Usume bin Zejda, Ebu Musa el-Bedrija, Um Seleme, Mejmune, Esme bint 'Umejs, Zejda bin Erkama, Hasana bin Alija, Džabira bin Abdullaha, Uma Hani', Abdullaha bin

Ebu Aufa, Abdullaha bin ez-Zubejra, Enesa ibn Malika, r.a., i brojnih drugih ashaba i ashabijki. (El-Hatib, 1988) Samo Ez-Zehebi (1982) navodi pedeset ashaba od kojih je Eš-Ša'bi slušao i prenosio hadis. Hadisi koje je prenio imam Eš-Ša'bi nalaze se u Buharijinoj i Muslimovoj zbirci hadisa, *Sunenu* Ebu Davuda, *Sunenu* Ibn Madže, *Sunenu* En-Nesaije, kao i u Tirmizijinoj zbirci hadisa. U ovim zbirkama nalazi se preko pet stotina predaja koje on prenosio.²

Od Ibn Šurbume se prenosio da je Eš-Ša'bi imao jako dobro pamćenje te da je kazao kako nikada nije zapisao ništa, niti mu je iko ikada prenio hadis, a da ga odmah nije zapamtio bez da mu se ponovi. (Ez-Zehebi, 1982) Međutim, od njega je zabilježeno da je kazao kako je određene hadise zaboravio te da je savjetovao svojim učenicima da hadise zapisuju.

Pored učitelja hadisa, Eš-Ša'bi je učio i prenosio fikih od znamenitih učenjaka fikha poput 'Alkame, El-Esveda, El-Harisa el-Avara, Abdurrahmana ibn ebi Lejle, kadije Šurejha i drugih. (Ez-Zehebi, 1982)

Svojevremeno je bio imam mesdžida Benu Vadi'a i jedan od najvećih učenjaka Kufe. (Ibn Sa'd, 2001) Od Makhula se prenosio da je rekao: "Nisam poznavao ikoga da je bio učeniji od Eš-Ša'bija." Slično je kazao i Ibn Midžlez: "Nisam vidio nikoga da je bolje poznavao fikih od Eš-Ša'bija, a vidio sam i Sa'id bin el-Musejeba, Tavusa, Ibn el-'Atta'a, Hasana te Ibn Sirina." (Ez-Zehebi, tom 4, 1982:298-299) Od Alije bin el-Kasima se prenosio da mu je Ibn Sirin kazao: "Drži se Eš-Ša'bija, vidio sam da daje fetve dok su još ashabi Poslanikovi, a.s., bili živi." (Ez-Zehebi, tom 4, 1982:300) Izbjegavao je davanje mišljenja po svom rasuđivanju, te je smatrao neispravnim analogijom nešto zabraniti i dozvoliti ako to nije navedeno u osnovnim izvorima islama.

'Atta' ibn ebi Rebbah

Imam Ez-Zehebi u svom djelu *Manaqibu-l-imam Ebu Hanife ve sabibejhi Ebi Jusuf ve Muhamed bin*

el-Hasan spominje da je Ebu Hanife tokom boravka u Meki učio hadis od 'Atta' ibn Ebi Rebbaha, poznatog i cijenjenog tabi'ina, šejhul-islama, učenjaka fikha, hadisa i tefsira u Meki. 'Atta' ibn Ebi Rebbah je rođen u Jemenu u vrijeme halife Osmana, r.a., ali je odrastao i obrazovao se u Meki gdje je imao priliku susresti se i učiti od brojnih ashaba koji su u to vrijeme bili nastanjeni u Meki. (El-Luhajdan, 2008) Halid bin Ebi Neuf prenosio da je 'Atta' kazao kako se susreo sa 200 Vjerovjesnikovih, a.s., ashaba. (Ez-Zehebi, 1982)

Prema brojnim izvorima, on je hadis prenosio od Aiše, Um Seleme, Um Hani', Ebu Hurejre, Ibn Abbasa, Hakima bin Hazima, Raf'a bin Hadidža, Zejda bin Arkama, Zejda bin Halida el-Džuheniya, Safvana bin Umeje, Ibnu ez-Zubejra, Ebu ed-Derda'a, Abdullaha bin Amra, Džabira bin Mu'avije, Ebu Sa'ida, Džabira bin Umejra, r.a., i brojnih drugih ashaba. (El-'Askalani, 1993) Predaje koje je prenosio nalaze se u šest zbirki hadisa. U ovim zbirkama se nalazi blizu šest stotina predaja koje on prenosio.

Hadiski učenjaci ga ocjenjuju kao pouzdanog prenosioca koji je poznavao veoma mnogo hadisa. (El-Bagdadi, 2001) Pored znanja iz hadisa, 'Atta' se isticao i po dobrom poznavanju fikha. Nakon Ibn Abbasa, 'Atta' je došao na mjesto muftije i predavača u Mesdžidul-haramu u Meki. (El-Luhajdan, 2008) Es-Sevri prenosio od Omera bin Sa'ida da je njegova majka poslala nekoga da upita Ibn Abbasa određeno pitanje pa joj je odgovorio: "O stanovnici Meke, zar se oko mene okupljate da pitate, a imate 'Atta'a." (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:81)

Brojni učenici hadisa i fikha iz generacije tabi'ina i tabe'a tabi'ina su slušali njegova predavanja u Mesdžidul-haramu i prenosili hadise koje su kod njega slušali. Među njima su Ebu Ishak es-Sebi'i, Ebu ez-Zubejr, 'Amr bin Dinar, Katade, El-A'meš, Seleme bin Kuhejl i brojni drugi prenosioci hadisa. (El-Luhajdan, 2008) Njegovim halkama je prisustvovao i imam Ebu Hanife.

² Vidi naprimjer: El-Buhari, *Sabihu-l-Buhari: Buharijeva zbirka hadisa*, tom 3, hadis br. 4721, str. 694.

El-Bagdadi spominje da je Ebu Hanife kazao kako se u Meki susreo sa 'Atta'om ibn Ebi Rebbahom te da je prije razgovora s njim 'Atta' prvo provjerio ispravnost njegovog vjerovanja budući da su se u to vrijeme u Iraku pojavile nove sekte. (El-Bagdadi, 2001) Pošto je njegovo vjerovanje ocijenio ispravnim, dozvolio mu je da prisustvuje njegovim predavanjima.

Katade ibn Di'ameh el-Basri

Ebu Hanifin najpoznatiji učitelj kod kojeg je učio u Basri bio je Katade ibn Di'ameh el-Basri. Katade je pripadao generaciji tabi'ina, a mnogima je poznat kao veliki učenjak hadisa i tefsira. Hadis je prenosio od Enesa b. Malika, Ebu Tufajla, Saida bin el-Musajaba, Ibn Abbasa, Hasana el-Basrija, Ebu Hurejre, Ebu Hasana el-A'radža, Hilala bin Jezida, 'Atta'a ibn Ebi Rebbaha, Mu'aze el-'Adevije, Bešira bin Ka'ba, Džabira bin Zejda, Hasana bin Bilala, Hamida bin Abdurahmana el-Aufa, Ibn Sirina, Ebu Midžleza, Amira eš-Ša'bija i brojnih drugih prenosilaca hadisa. (El-Buhari, s. a.; Ez-Zehebi, 1982) Od njega su hadis i tefsir Kur'ana prenosili brojni imami i veliki islamski učenjaci poput El-Evze'ija, Šu'ba bin el-Hadžadža, Hišama, Sa'ida bin ebi A'ruba, Džerira bin Hazima, Jezida bin Ibrahima i drugih. (El-Buhari, s. a.; Ez-Zehebi, 1982)

Izvori bilježe da je Katade imao takvo pamćenje da su ga mnogi navodili kao primjer osobe sa jakim pamćenjem (El-Asfahani, 1992; Ibn Hibban, 1973), a od njega se prenosi da je kazao: "Nisam nikad ništa čuo a da to odmah nisam zapamtio". Ibn Sirin je to potvrdio rekavši: "Katade ima najbolje pamćenje od svih ljudi ili je jedan od onih koji imaju najbolje pamćenje." (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:271) Od Šu'be se prenosi da Katade nije prenosio hadis bez lanca prenosilaca, a ljutio bi se na one koji ne bi navodili lanac prenosilaca. Kada bi čuo hadis, odmah bi pitao za njegove prenosiocice i pamtio ih podjednako jačinom kao i hadis.

Ostao je učenik, pamtio je i učio sve do smrti. (El-'Askalani, 1993)

Predaje koje je prenosio nalaze se Buharijinoj i Muslimovoj zbirci hadisa, *Sunenu* Ebu Davuda, *Sunenu* Ibn Madže, *Sunenu* En-Nesaije, kao i u Tirmizijinoj zbirci hadisa. U ovim zbirkama se nalazi blizu 1.500 predaja koje on prenosi.

Pored hadisa i tefsira, Ibn 'Ujejne je Katadu ubrajao i u dobre poznavaoce fikha. On prenosi da je, u tom smislu, Muamer kazao: "Nisam vidio da iko bolje poznaje fikh od Ez-Zuhrija, Katade i Hamada." (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:273) O tome je govorio i imam Ahmed bin Hanbel koji je, hvaleći njegovo tumačenje Kur'ana, fikh i pamćenje, kazao da je teško naći ikoga da ga je u tome pretekao. (Ez-Zehebi, 1982)

Ibn Šihab ez-Zuhri

Od učitelja imama Ebu Hanife izdvajamo i Muhameda ibn Muslima Ibn Šihaba ez-Zuhrija. Ez-Zuhri, također, spada u red tabi'ina. Ez-Zehebi (1982) navodi da je Ez-Zuhri prenosio predaje od Ibn Omera, Džabira ibn Abdullaha te da je moguće da ih je i vidio, kao i Ebu Hurejru i druge ashabe budući da je rođen 50. godine, 51. godine ili 56. godine po Hidžri u Medini. Prenosio je i od Sehl bin Sa'da, Enesa bin Malika, Sa'ida ibn el-Musejeba, Mahmuda bin er-Rabi'e, Ebi Umame bin Sehla, i brojnih drugih imama iz generacije mlađih ashaba i starijih tabi'ina. (Ez-Zehebi, 1374. h.g.)

Od njega su prenosili 'Atta' ibn Ebi Rebbah, Omer ibn Abdulaziz, 'Amr bin Dinar, Katade bin Di'ameh, Zejd bin Eslem, El-Evze'i, Malik bin Enes, El-Lejs bin Sa'd i brojni drugi prenosioci hadisa. (Ez-Zehebi, 1982)

Ez-Zuhri je bio poznat po jakom pamćenju. Od njegovog bratića se prenosi da je Ez-Zuhri Kur'an naučio napamet za 80 noći. Međutim, bez obzira na svoje jako pamćenje, on je zapisivao hadise koje bi čuo. Ebu ez-Zenad prenosi da je sa Ez-Zuhrijem često obilazio učenjake te da je Ez-Zuhri tim prilikama nosio

sa sobom papire na koje je zapisivao hadise koje bi čuo. (Ez-Zehebi, 1374. h.g.) Zbog te činjenice, Ez-Zuhri se često navodi kao jedan od pionira zapisivanja hadisa i pretača pisanja *sire* Poslanika, a.s.

Prema imamu Ebu Davudu, Ez-Zuhri je prenio 2.200 predaja koji se nalaze u šest zbirki hadisa. (Ez-Zehebi, 1374. h.g.) Ukupno su preko 3.600 puta njegove predaje spomenute u ovih šest zbirki hadisa. Ova činjenica ga je uvrstila među najveće učenjake hadisa.

Amr ibn Dinar

Poznati islamski pravnik i prenosilac hadisa koji je obavljao službu muftije u Meki Amr ibn Dinar el-Mekki el-Džumahi bio je, također, jedan od učitelja imama Ebu Hanife. Ez-Zehebi navodi da je Amr ibn Dinar bio muftija Meke 30 godina. (Ez-Zehebi, 1982)

Spadao je u generaciju tabi'ina, a imao je priliku hadis slušati od brojnih poznatih ashaba poput Ibn Omera, Ibn Abbasa, Džabira ibn Abdullaha, Ebu Hurejre, Enesa ibn Malika, Ibn Zubejra, Ebu Sa'ida, Abdullaha bin 'Amra, Zejda ibn Erkema, El-Misvara ibn Mahrame, Ebu et-Tufejla. Pored njih, prenosio je i od generacije starijih tabi'ina poput Sa'ida ibn el-Musejeba, Tavusa, 'Atta'e ibn Ebi Rebbaha, Muhameda bin Alija, Salema bin Abdullaha, Mudžahida, Sa'ida ibn Džabira, Ibn Ebu Melike, Sulejmana bin Jesara, Ez-Zuhrija i drugih uglednih tabi'ina. (En-Nevevi, s. a.) Imam Buharija (s. a.) bilježi da je Ibn 'Ujejne kazao da nije vidio nikog ko bolje zna ono što je Ibn Abbas govorio od Amra.

Od njega su hadis slušali i prenosili brojni učenjaci poput Dža'fera es-Sadika, Ejuba, Katade ibn Di'ameh, Abdullaha ibn Ebi Nedžiha, Sufjana es-Sevrija te brojni drugi imami i velikani toga vremena. Svi učenjaci su složni da je Amr ibn Dinar pouzdan prenosilac hadisa. Od Sufjana ibn 'Ujejne se prenosi da je o njemu kazao kako je on pouzdan, pouzdan, pouzdan, pouzdan te da mu je draže

od Amra čuti jedan hadis nego dvadeset hadisa od drugih prenosilaca hadisa. (En-Nevevi, s. a.) Njegove predaje su zabilježene u brojnim hadiskim zbirkama. Preko šest stotina predaja u šest zbirki hadisa ima sened u kojem se on spominje.

Osim prenošenja hadisa, Amr ibn Dinar je bio poznat i kao učenjak fikha i mudžtehid svoga vremena. Od Abdullaha bin Ebi Nedžiha se prenosi da je kazao kako nije nikada vidio boljeg fekiha od Amra ibn Dinara, 'Atta'a, Mudžahida i Tavusa. O njegovoj pobožnosti je Ahmed ibn Hanbel prenio od Sufjana da je kazao: "Amr ibn Dinar je noć dijelio u tri dijela. Jednu trećinu bi spavao, jednu trećinu bdio učeći hadis, dok bi posljednju trećinu proveo klanjajući." (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:303)

Sulejman bin Mihran – El-A'meš

Među poznatim učiteljima imama Ebu Hanife u Kufi bio je Sulejman bin Mihran, poznat kao El-A'meš. Ez-Zehebi ga naziva imamom šejhul-islamom. On navodi da se El-A'meš susreo sa Enesom bin Malikom te da je prenosio od Abdullaha bin Ebi Aufa, Ebu Vaila, Sa'ida bin Džubejra, Ebu Amra eš-Šejbanija, Abdurahmana ibn Ebi Lejle i brojnih drugih imama. Navodi se i da je bio učenik Ibrahima en-Neha'ija, učitelja Hammada bin Ebi Sulejmana od kojeg je Ebu Hanife najduže učio. (Ez-Zehebi, 1982) Buharija (s. a.) bilježi da je Ibn Abdurahman kazao da nije vidio nikog da bolje poznaje predaje Abdullaha ibn Mes'uda od El-A'meša. Od njega su učili i hadis prenosili Ebu Ishak el-Hamedani, Es-Sevri, Šu'ba i drugi. Od njega je hadis prenosio i imam Ebu Hanife. Preko 1700 predaja koje on prenosi su zabilježene u šest zbirki hadisa. Samo od Enesa ibn Malika prenio je 50 hadisa. (Ibn Hibban, 1973)

Bio je poznat po izuzetno dobrom pamćenju. Ahmed ibn Abdullah el-'Idžli navodi da je El-A'meš bio pouzdan prenosilac hadisa i da je bio poznat kao učenjak hadisa u Kufi. Zabilježeno je da je El-A'meš

prenio oko četiri hiljade hadisa a da nijedan nije zapisao. Od Džerira bin Hamida se prenosi da kada bi neko upitao El-A'meša za hadis kojeg je zaboravio, sjeo bi na zemlju i trljao oči sve dok se ne bi prisjetio. (Ez-Zehebi, 1982) Bio je jako elokventan, dobar poznavalac fikha, ali ružne naravi pa su od njega učili samo oni kojima je sticanje znanja bilo važnije od njegove naravi.

Osim ovoga, El-A'meš je bio i dobar poznavalac kiraeta. Kiraete je učio od Ibrahima en-Neha'ija, Zejda bin Vehba, Ebu Husajna, Jahja bin Vesaba, Mudžahida bin Džubejra i drugih. Od njega su kiraet prenosili Hamza ez-Zejat, Muhamed bin Abdurahman bin Ebi Lejla, Džerir bin Abdulhamid i drugi. Ibn el-Džezeri (1971) bilježi da je Hišam kazao kako nije vidio nikog u Kufi ko bolje poznaje Knjigu Uzvišenog Allaha od El-A'meša.

Ebu Dža'fer Muhamed bin Ali bin el-Husejn

Jedan od poznatijih učitelja imama Ebu Hanife bio je i Ebu Dža'fer Muhamed bin Ali bin el-Husejn. Ebu Dža'fer je rođen u vrijeme dok su Aiša, r.a., i Ebu Hurejre, r.a., bili živi. Prenosio je mursel hadise od svojih predaka – poslanika Muhameda, a.s., Alije ibn Ebi Taliba, Hasana i Huseina. Prenosio je i predaje koje je čuo od Ibn Abbasa, Um Seleme, Aiše, Ibn Omera, Džabira, Ebu Sa'ida, Abdullaha bin Dža'fera, Sa'ida bin el-Musejeba, Zejnulabidina, Muhameda bin el-Hanefija i brojnih drugih prenosilaca hadisa. (El-Mizzi, 1992)

Ebu Dža'fer Muhamed bin Ali bin el-Husejn nije bio poznat prenosilac hadisa, prenio je malo hadisa a njegove mursel predaje se nalaze u En-Nes'ijinoj zbirci hadisa. Međutim, osim hadisa od njega se prenosi dobar broj fetvi i mišljenja koje je davao. Od njega su prenosili njegov sin, 'Atta ibn Ebi Rebbah, El-A'radž, 'Amr ibn Dinar, Ebu Ishak es-Sebi'i, Ez-Zuhri, Jahja ibn Ebi Kesir, Ibn Džurejdž, El-A'meš, El-Evze'i i drugi. (Ez-Zehebi, 1982)

'Ikrima ebu Abdullah

'Ikrima ebu Abdullah je bio oslobođeni rob Ibn Abbasa. Svojevremeno je bio ubrajan među najveće učenjake Kur'ana i fikha. Imao je priliku da se susretne s brojnim ashabima od kojih je prenosio hadis. Pored Ibn Abbasa, prenosio je hadis i od Aiše, Alija ibn ebi Taliba, Ebu Hurejre, Ibn Omera, Abdullaha bin Amra, Hammane bint Džahš, Um 'Ammare el-Ensarije, Ebu Sa'ida el-Hudrija, r.a., i brojnih drugih ashaba. (Ez-Zehebi, 1982) Preko pet stotina i pedeset predaja koje on prenosi zabilježene su u šest zbirki hadisa. Značajan broj tih hadisa je zabilježen u Buharijinoj zbirci hadisa.

Pored hadisa, 'Ikrima je bio poznat kao dobar poznavalac fikha. Imam Es-Sujuti navodi da je 'Ikrima kazao kako je četrdeset godina proveo učeći i tražeći znanje, a da je fetve počeo davati još u vrijeme života Ibn Abbasa. On je, kako se navodi, davao fetve ispred kućnih vrata dok bi Ibn Abbas bio u kući. (Es-Sujuti, 1983)

O njegovom znanju u fikhu svjedoči činjenica da ga je narod nakon njegove smrti oplakivao govoreći kako je umro najveći fekih među ljudima. Izvori bilježe i da su drugi imami imali povjerenje u znanje 'Ikrima. Naime, Sa'id bin el-Džubejr je bio upitan da li ima iko učeniji od njega samoga, pa je odgovorio: "'Ikrima". (Eš-Sirazi, 1970:70) Od Ebu eš-Ša'sa'a se, također, prenosi da je kazao: "'Ikrima je najveći učenjak", dok se od Katade prenosi da je kazao: "Četverica tabi'ina su najveći učenjaci. Od te četverice 'Atta' ibn ebi Rebbah najbolje poznaje pitanje obreda; Sa'id bin el-Džubejr najbolje poznaje tefsir; 'Ikrima najbolje poznaje siru Božijeg Poslanika, a.s.; El-Hasan najbolje poznaje halal i haram." (Es-Sujuti, 1983:44)

Osim dobrog poznavanja hadisa i fikha, 'Ikrima je provodeći vrijeme uz Ibn Abbasa stekao dobro znanje iz tefsira Kur'ana. Od Eš-Ša'bija se prenosi da je kazao: "Nema niko da zna Božiju Knjigu kao 'Ikrima", dok je Katade kazao: "Najbolji poznavalac tefsira je 'Ikrima". (Ez-Zehebi, 2003) Od Ebu Sufjana es-Sevrija se

prenosi da je kazao: “Prihvatite tefsir od četvorice: Sa’id bin el-Džubejra, Mudžahida, ‘Ikrima i ed-Dahhaka.” (Ez-Zehebi, tom 5, 1982:18) Od Ebu Ejuba er-Razija je zabilježeno da je kazao kako su svi učenici Ibn Abbasa učili od ‘Ikrima tefsir. (Ez-Zehebi, 2003) Imam Es-Sujuti, također, navodi da je Ejub kazao kako su se učenici Ibn Abbasa – Sa’id bin el-Džubejr, ‘Atta’ i Tavus – okupljali oko ‘Ikrima kako bi ga pitali o onome što je govorio Ibn Abbas. (Es-Sujuti, 1983)

Seleme bin Kuhejl bin Husajn el-Hadramij

Imam Seleme bin Kuhejl bio je poznati učenjak hadisa u Kufi. Izvori bilježe da je Seleme bin Kuhejl bio kod Abdullaha Ibn Omera i Zejda ibn Erkama, da je prenosio predaje od Ibn Ebi ‘Aufa, Ebu Tufejla, Ebu Vaila, Zejda bin Vehba, Sa’ida bin Džubejra, Eš-Ša’bija, ‘Alkame bin Kajsa, Mudžahida, Ibrahima en-Neha’ija, Ibrahima et-Tejmija, Džunduba ibn Abdullaha el-Bedželija, ‘Atta’ ibn Ebi Rebbaha, ‘Ikrima, ‘Alkame bin Kajsa, En-Neha’ija, i brojnih drugih učenjaka hadisa. (El-Mizzi, 1992)

Brojni učenjaci poput El-’Idžlija, Ebu Hatima, Jakuba bin Šejbe i Džebira ibn Abdulhakima Selemu bin Kuhejla svrstaju u pouzdane prenosioca hadisa. (Ez-Zehebi, 1982) Buharija prenosi od Alija bin el-Medinija da je kazao kako je Seleme prenio 250 hadisa, dok se od Ahmeda Ibn Hanbela prenosi da je Selemu ocijenio kao preciznog prenosioca hadisa. To je potvrdio i Abdurahman bin Mehdi rekavši da u Kufi postoje četverica učenjaka hadisa u čije predaje nema sumnje, a onaj ko dođe sa suprotstavljenim hadisom – taj je u krivu, a ne oni. Jedan od te četvorice učenjaka je Seleme bin Kuhejl. (El-Mizzi, 1992) Predaje koje on prenosi nalaze se u šest zbirki hadisa.

El-Hakem bin ‘Utejbe

Jedan od najvećih alima Kufe od kojih je fikha učio imam Ebu Hanife

bio je El-Imam el-Kebir el-Hakem bin ‘Utejbe. El-Hakem bin ‘Utejbe je učio pred Abdurahmanom bin Ebi Lejlom, kadijom Šurejhom, Ebu Vailom, Mudžahidom, Sa’idom bin el-Džubejrom, Ibrahimi en-Neha’ijem i drugim velikanima fikhske nauke. Od Ahmeda bin Hanbela se prenosi da je kazao kako je El-Hakem bio najbolji poznavalac fikha Ibrahima en-Neha’ija, dok se od Ibn ‘Uejne prenosi da je kazao kako u Kufi nije bilo učenijih od El-Hakema i Hammada bin Ebi Sulejmana. (Ez-Zehebi, 2003)

Ahmed el-’Idžli ga je opisao na sljedeći način: “El-Hakem je pouzdan, čvrst, fekih, jedan od najstarijih učenika Ibrahima te dobar poznavalac i sljedbenik sunneta.” (Ez-Zehebi, tom 4, 1982:209)

Nafi’ Ebu Abdullah el-Medeni

Imam, muftija i veliki učenjak Medine, Nafi’ Ebu Abdullah el-Medeni spada u najutjecajnije učitelje imama Ebu Hanife. Spadao je u red tabi’ina, a hadis je prenosio od poznatih ashaba poput Aiše, r.a., Ebu Hurejre, Um Seleme, Safije bint Ebi Ubejde, Ebu Sa’ida el-Hudrija, Ibn Omera, Rafi’a bin Hadidže i drugih. Od njega su prenosili Ez-Zuhri, Ibn Džurejdž, Handale bin Ebi Sufjan, Ibn Ebu Lejla, El-Evze’i, Ubejdu Allah bin Omer, Abdurahman bin Jezid bin Džabir i brojni drugi poznati prenosioci hadisa. (Ez-Zehebi, 1982)

Preko hiljadu i pet stotina predaja koje on prenosi zabilježene su u 6 zbirki hadisa. O njegovom znanju o hadisu Vjerovjesnika, a.s., svjedoči Abdullah bin Abdulaziz bin Hafsa koji je zabilježio da je Ibn Omer bin Abdulaziz poslao Nafi’a u Egipat kako bi tamošnje muslimane podučio sunnetu Allahovog Poslanika, a.s. (Ibn Sa’d, 2001) Također, od Malika ibn Enesa se prenosi da je često odlazio kod Nafi’a kako bi ga pitao o mišljenju Ibn Omera o raznim pitanjima. (Ibn Sa’d, 2001)

Imam Buharija ga je ocijenio kao pouzdanog prenosioca hadisa i predaja od Ibn Omera. Od Muhameda bin Sulejmana se prenosi da je imam

Buharija kazao da je od svih seneda najpouzdaniji sened u čijem lancu Malik prenosi od Nafi’a, a on od Ibn Omera. (Ibn ‘Asakir, 1998) Osim Buharije, Nafi’a su i brojni drugi učenjaci i imami ocijenili kao pouzdanog prenosioca hadisa. Među njima su Ibn Hiraš, imam Nesa’ija, El-’Idžli i Ibn Sa’d. (Ez-Zehebi, 1982)

Ebu ez-Zubejr el-Meki Muhamed bin Muslim

Jedan od brojnih učitelja imama Ebu Hanife bio je Muhamed bin Muslim Ebu ez-Zubejr. Ebu ez-Zubejr je bio poznati tabi’in, imam i hafiz. Prenosio je predaje od Džabira bin Abdullaha, Ibn Abbasa, Ibn Omera, Abdullaha bin Amra bin el-’Asa, Ebu et-Tufejla, Abdullaha bin ez-Zubejra i drugih ashaba. Od njega su prenosili Malik ibn Enes, Seleme bin Kuhejl, Jahja bin Sa’id el-Ensari, Sufjan es-Sevri, El-Evze’i, Šu’ba bin Hadžadž kao i brojni drugi ashabi. (El-Kurtubi, 1985) Od Ibn ez-Zubejra se prenosi da je kazao kako ga je ‘Atta’ podučavao određenim pitanjima. (El-Buhari, s. a.)

Jahja bin Me’in, imam Nesa’ija, Ali bin el-Medini su Ebu ez-Zubejra ocijenili pouzdanim prenosiocem hadisa. (Ez-Zehebi, 1982) Također, od Ebu Omera se prenosi da je kazao kako je, prema njegovom mišljenju, Ebu ez-Zubejr pouzdan prenosiocem hadisa. (El-Kurtubi, 1985) Blizu 660 predaja koje on prenosi nalazi se u šest zbirki hadisa. Od toga, samo u Muslimovom *Sabihu* se nalazi preko 200 predaja koje je on prenio.

Hišam ibn ‘Urva ibn ez-Zubejr

Imam Ebu Hanife je imao priliku učiti i od tabi’ina, pouzdanog i poznatog učenjaka hadisa Hišama ibn ‘Urva ibn ez-Zubejra. Hišam ibn ‘Urva ibn ez-Zubejr je učio i prenosio hadis od svog oca, amidže Ibn ez-Zubejra, svoje supruge i Esme bint el-Munzir, Abdullaha bin Amira bin Rabi’e, Ibn Šihaba, Ebu ez-Zubejra i brojnih drugih starijih tabi’ina. Imam Ez-Zehebi navodi da je Hišam ibn

'Urva ibn ez-Zubejr imao priliku čuti hadis izravno od Džabira, Sehl bin Sa'da, Enesa bin Malika, Sa'ida ibn el-Musejeba i drugih. Pouzdano se zna da se susreo sa Ibn Omerom te da je Ibn Omer uputio dovu za njega. (Ez-Zehebi, 1982) Ibn Sa'd (2001) je o njemu kazao da je pouzdan, jak prenosilac hadisa koji je prenio veliki broj predaja. Ebu Hatim er-Razi ga, također, naziva imamom u hadisu i pouzdanim prenosiocem hadisa. Pored njih, i Jahja bin Me'in i Jakub bin Šejbe ocjenjuju da je Hišam ibn 'Urva ibn ez-Zubejr pouzdan prenosilac hadisa. (Ez-Zehebi, 1982) Njegove predaje se nalaze u šest zbirki hadisa gdje je zabilježeno preko četrina stotine predaja koje je on prenio.

Abdurahman bin Hurmuz el-E'radž

Tabi'in Abdurahman bin Hurmuz el-E'radž el-Medeni se, također, spominje kao jedan od učitelja od kojih je imam Ebu Hanife slušao hadis. El-A'radž se ocjenjuje kao pouzdan prenosilac hadisa koji je imao priliku slušati hadis od Ebu Hurejre, Ebu Sa'ida el-Hudrija, Abdullaha

bin Malika i brojnih drugih ashaba. Bio je poznat i kao dobar poznavalac Kur'ana i kiraeta te kao prepisivač Kur'ana. (Ez-Zehebi, 1982)

Od Ebu Hurejre je prenosio predaje koje se tiču abdesta, od Abdullaha bin Malika je prenosio predaje o namazu i hadžu, od Abdullaha bin Ka'ba je prenosio hadise o kupoprodaji dok je od Ebu Seleme bin Abdurahmana prenio hadise o vrlinama i o Isau, a.s. (El-Asbahani, 1407. h.g.). Pored ovih, on je prenosio hadise o imanu i namazu i od drugih ashaba.

Od njega su prenosili Ez-Zuhri, Salih ibn Kejsan, Ebu ez-Zenad i Jahja bin Sa'id el-Ensari. (Muhajsen, 1992) Predaje koje on prenosi nalaze se u šest zbirki hadisa. Preko 500 predaja s njegovim imenom u lancu prenosilaca se nalaze u ovim zbirkama hadisa.

Pored hadisa, Abdurahman bin Hurmuz el-E'radž je bio poznat i kao dobar poznavalac Kur'ana odakle mu nadimak *Šejh el-Kura'*. Kiraet je učio od Ebu Hurejre, Ibn Abbasa te Abdullaha bin Ajjaša bin ebi Rebi'e. Od njega je o kiraetima učio i prenosio Nafi' bin Ebi Na'im. (Ibn Džezeri, 1971)

Zaključak

U ovom radu su tematizirani samo određeni učitelji imama Ebu Hanife koji su imali značajan utjecaj na razvoj njegove fikhske misli. Podaci koje smo naveli u radu dokazuju kako je imam Ebu Hanife učio i prenosio hadis od učitelja koji su svojevremeno bili među najvećim učenjacima hadisa, fikha, tefsira i kiraeta. Njegova žeđ za znanjem vodila ga je do najjementnijih učenjaka kako Kufe, tako i Meke, Medine i Basre. Učio je od učitelja i autoriteta koji su prenosili hadis direktno od ashaba, a od kojih su učili brojni autoriteti u islamskim znanostima. Mnogi njegovi učitelji su ocijenjeni kao pouzdani prenosioci hadisa čije predaje su zabilježene u šest zbirki hadisa. Biografije učitelja imama Ebu Hanife koji su spomenuti u ovom radu samo djelomično ilustriraju lanac prenosilaca ili lanac autentičnosti bogatog, valjanog i vjerodostojnog znanja koje je posjedovao imam Ebu Hanife, a koje je imalo velikog udjela u razvoju njegove misli i mezheba kojeg Bošnjaci danas slijede.

Literatura

- 'Askalani (el-), Ibn Hadžer (2008). *El-Isabe fi temjizi as-sababe*. Kairo.
- 'Askalani (el-), Ibn Hadžer (1993). *Tehzibu et-tehzi*. Kairo: Daru el-kutubi el-islamije.
- 'Askalani (el-), Ibn Hadžer (1412 h.g.). *Takribu et-tehzi*. Daru-l-asima.
- Asbahani (el-), Ebu Bekr Ahmed ibn Mandžuvejh (1407. h.g.). *Ridžalu Sahibi Muslim*. Bejrut: Daru el-Ma'rifat.
- Asfahani (el-), Ahmed (1992). *Hiljetu el-evlija' ve tabekatu el-asfija'*. Egipat: Es-Sa'adah.
- Bagdadi (el-), el-Hafiz Ebu Bekr (2001). *Taribu Medineti es-Selam*. Bejrut: Dar el-garb el-islami.
- Buhari (el-), Muhammed b. Ismail (2009). *Sabihu-l-Buhari: Buharijeva zbirka hadisa*. Prijevod: Muharem Štulanović (i dr.). Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Buhari (el-), Muhammed b. Ismail. (s. a.) *Kitabu et-Taribi el-Kebir*. Da'iratu el-me'arifi el-'Usmanija.
- Hatib (el-), Muhamed Adžadž (1988). *Es-Sunnah kable et-tedvin*. Kairo: Mekteba Vahba.
- Ibn 'Askir (1998). *Taribu Medineti Dimesk*. Bejrut: Dar el-fikr.
- Ibn el-Džezeri (1971). *Gajetu en-nihaje fi tabekati el-kura'*. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmije.
- Ibn el-Esir (2012). *Usdu-l-gaba fi marifeti-s-sahaba*. Bejrut: Dar Ibn Hazm.
- Ibn Hibban (1973). *Kitab es-sikati*. Da'iratu el-me'arifi el-'Usmanija.
- Ibn Sa'd, Muhamed (2001). *Kitab et-Tabakat el-Kebir*. Kairo: Mekteba el-Handži.
- Idžli (el-), Ahmed bin Abdullah (1985). *Kitabu es-Sikat*. Dar el-Baz.
- Kureši (el-), Abdulkadir (1993). *El-Dževahiru el-mudi'e fi tabekati el-hanefije*. Dar hidžr.
- Kurtubi (el-), Ibn Abdulberr (1985). *El-Istigna' fi marifeti el-mešburine min hamelati el-'ilmi bi el-kuna*. Rijad: Dar Ibn Tejmije.
- Luhajdan (el-), Abdulaziz (2008). *Fikhu 'Atta' ibn Ebi Rebbah fi el-menasiki: mukarena bejnehu ve bejne fikhi es-sahabi ve et-tab'i'ine ve ashabi el-mezhebi*. Autorova naklada.
- Mizzi (el-), Džemaluddin (1992). *Tehzib el-kemal fi esma'i er-ridžal*. Bejrut: Mu'esetu er-risala.
- Muhajsen, Muhamed Salih (1992). *Mudžamu hufazi el-Kur'an 'abra et-tarih*. Bejrut: Dar el-Džil.
- Nevevi (en-), Muhjidin. *Tehzibu el-esma'i ve el-lugati*. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmije.

Pruščak, Hasan-Kafi (1935). *Nizām-ul-ulemā' ila Hatemil-enbijā (Niz učenjaka do posljednjeg Božijeg poslanika)*. Prijevod: Mehmed Handžić. Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
Sujuti (es-), Dželaluddin (1983). *Tabekatu el-huffaz*. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmije.

Širazi (eš-), Ebu Ishaq bin Ali (1970). *Tabakat el-Fukaha'*. Bejrut: Dar er-ra'id el-'arabi.
Zehebi (ez-), Šemsuddin Muhamed (1982). *Sijeru a'lamī en-nubala'*. Bejrut: Muessestu-r-risala.
Zehebi (ez-), Šemsuddin Muhamed

(1374 h.g.). *Tezkiretu el-Huffaz*. Bejrut: Dar el-kutub el-'ilmije.
Zehebi (ez-), Šemsuddin Muhamed (2003). *Tarihu el-islam ve vefejatu el-mešahir ve el-a'lam*. Bjerut: Daru el-garb el-islami.

سمية ليفاكوفيتش سوباشيتش
شيوخ الإمام أبي حنيفة
الموجز

ولد الإمام أبو حنيفة في الكوفة وفيها تلقى فيها الجزء الأكبر من تعليمه، وقد كانت الكوفة في ذلك الزمان أحد أكبر مراكز تطور العلوم الإسلامية، مثل مكة المكرمة والمدينة المنورة والبصرة. كما كانت في عهد أمير المؤمنين علي بن أبي طالب عاصمة دولة الخلافة. وقد استقر في الكوفة أكثر من ألف صحابي، بينهم 24 ممن شاركوا في غزوة بدر، وأدى وجودهم إلى زيادة اهتمام سكان الكوفة بتعلم الدين وفهمه ودراسة أحكامه. كان أكثر الصحابة يروون الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، ويطبّقون سنته في حياتهم اليومية، وبذلك نقلوها إلى من جاء بعدهم من التابعين، ومنهم الأمام أبو حنيفة الذي تلقى الحديث وشهد التطبيق العملي للسنة والعبادات والمناسك، مباشرة من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم. وتفيد المصادر التاريخية إن أبي حنيفة لم يترك محدثًا في المدينة إلا ودون عنه الحديث. لذا، ونظرًا لاكتساب الإمام أبي حنيفة العلم أيضًا في مكة المكرمة والمدينة المنورة والبصرة، حيث كان يحضر دروس أبرز علماء تلك الديار، ذكر بعض المؤلفين أن عدد شيوخ أبي حنيفة يصل إلى 4000 شيخ. بما أنه من المستحيل حصر كل شيوخ الإمام أبي حنيفة، فإن هذا المقال يكتفي بذكر بعض شيوخه الذين كانوا من أشهر العلماء في الفقه والحديث والتفسير والقراءات في ذلك العصر. يتناول المقال بعضهم، كلاً على حدة، وهم: حماد بن أبي سليمان، وعامر الشعبي، وعطاء بن أبي رباح، وقتادة بن دعامة البصري، وعمرو بن دينار، وابن شهاب الزهري، وسليمان بن مهران الأعمش، وأبو جعفر محمد بن علي بن الحسين، وعكرمة أبو عبد الله، وسليم بن كحيل بن حسين الحضري، والحكم بن عتيبة، ونافع أبو عبد الله المدني، وأبو الزبير محمد بن مسلم المكي، وهشام بن عروة بن الزبير، وعبد الرحمن بن هرمز الأعرج.

الكلمات الرئيسية: أبو حنيفة، المذهب الحنفي، الفقه، الحديث، الصحابة، حماد بن أبي سليمان، عامر الشعبي، عطاء بن أبي رباح.

Summary

IMAM ABU HANIFA'S TEACHERS

Sumeja Ljevaković-Subašić

Kufah, the city where Abu Hanifa was born and received most of his education was at the time one of the greatest, along with Mecca, Medina and Basrah, centers of development of Islamic studies. During the period of khalifa Ali ibn Abi Talib, Kufah was the capital of the Caliphate. Over a thousand sahabies, including the 24 participants of the battle of Bedr inhabited Kufah. Their presence alone brought about the rise in interest in studying and understanding the tenants of faith among the citizens of Kufah. Most of the sahabies were transmitters of the Tradition of the Messenger s.w.s., or were a model of living his Sunnah thus passing it on to the next generation of Muslims – tabi'ins. From this generation, who listened to the Hadith and witnessed its practical living directly from the sahabies, Abu Hanifa received his learning. Historical sources note that there was hardly any muhaddis living in Kufa at the time that Abu Hanifa did not quote a Hadith from. As a result of this and because Abu Hanifa also stayed in Mecca and in Medina where he attended lectures and learned from the most eminent scholars in the region, some authors state that the number of the teachers of Abu Hanifa reaches 4000. Since it is impossible to account for all the teachers of Abu Hanifa, in this article we will only mention those who were amongst renowned imams of the time in the fields of fiqh, hadith, Tafseer and qiraat. We here bring details on the following teachers: Hammad bin Abi Sulayman, Amir Ash-Sha'bi, 'Ata' ibn Abi Rabah, Katadeh ibn Di'ameh Al-Basri, Amir ibn Dinar, Ibn Shihab az-Zuhri, Sulayman b. Mihran Al-A'mash, Abu Jafer Muhammad b. Ali b. Al-Husain, 'Ikrima Abu Abdullah, Seleme b. Kuhail b. Husayn Al-Hadramiyy, Al-Hakem b. 'Utejbeh, Nafi' Abu Abdullah el-Medeni, Abu Az-Zubejr el-Meki Muhamed bin Muslim, Hisham ibn 'Urva ibn Az-Zubejr and Abdur – Rahman ibn Hurmuz Al-Araj.

Keywords: Abu Hanife, Hanefi mazhab, fiqh, hadith, sahabies, Hammad bin Abi Sulayman, Amir Ash-Sha'bi, 'Ata' ibn Abi Rabah